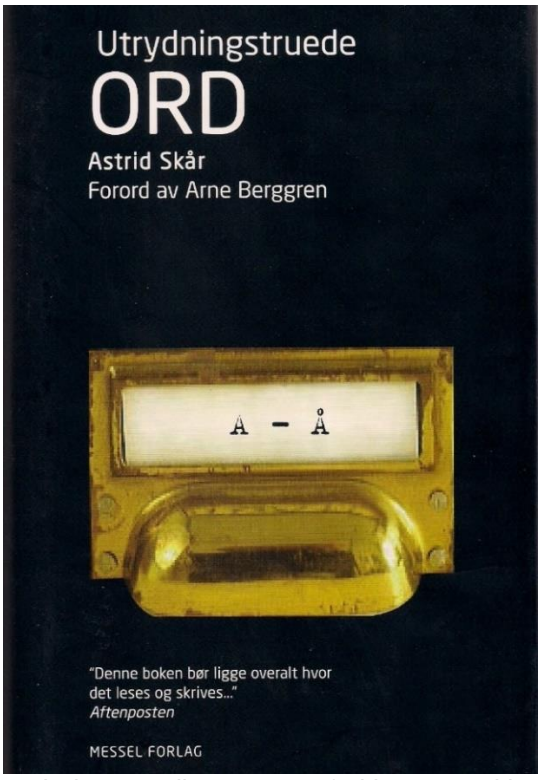
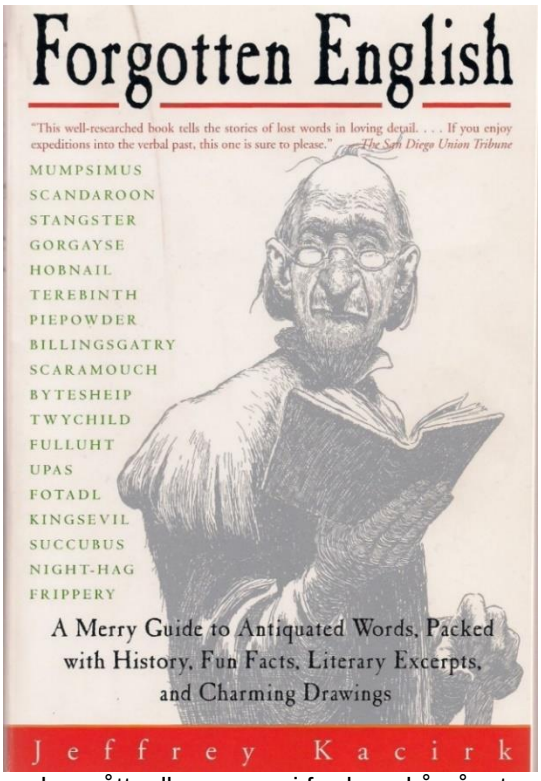

BBC 76: HVORFOR ENDRES ORDS BETYDNINGER, OG HVA KAN DET FØRE TIL?

I BBC 74 skrev jeg om hvordan en del av våre ord for tanker og følelser ble til, og hva ordene har betydd gjennom tidene. Mange av dem betydde altså noe helt annet enn i dag. Nærmere bestemt skrev jeg om etymologi, eller om ordenes opphav, som Skinner kalte «tankens arkeologi». Jeg skrev blant annet om at Skinners begrep «metaforisk tactutvidelse» sier mye om hvordan ords betydninger har blitt endret. At språkbruk endres, er like naturlig som at alt annet endres. Språket har på mange måter blitt mer brutalt. Mange er svært direkte når det gjelder banning, sex og kritikk av dem som oppfattes som sterke eller som «maktmennesker». Det har også blitt sosialt akseptabelt. «Fuck» ble visstnok sagt for første gang på engelsk TV rundt 1967. Det sies oftere i dag. Her skal jeg imidlertid se på den andre siden, på hvordan språket har blitt mer hensynsfullt og preget av at vi skal *forstå* mennesker og bestemte grupper. Jeg vil også gå «lenger» enn etymologien, og se litt på *hvorfor* ord får nye betydninger eller forsvinner. Hvilke regler, motivasjoner og konsekvenser er ute og går? Det vil jeg gjøre noen funksjonelle analyser av.

To bøker som lister opp og forklarer en rekke ord som har gått, eller som er i ferd med å gå, ut av bruk. Noen av ordene dreier seg om atferd

Min tipp-tipp-tipp-tipp-tipp-tippoldefars dagbok fra midten av 1700-tallet viser at folk for «bare» 250 år siden ordla seg annerledes enn i dag, også om tanker og følelser. Han begynte dagboken med at «Fadderskab udenfor Familien og fromme Ønsker er udeladt». Intime betroelser er det altså få av, men høytidelige beskrivelser er det desto flere av. Han giftet seg

ikke bare. I 1733 skrev han at «jeg haver *indladet* (alle kursiver er mine) mig udi den Hellige Ægtestand…». Når han fikk barn, for eksempel en datter i 1735, ble han «*velsignet* med en Daatter». Barna ble ikke bare døpt, men «*indpodet* i den Hellige Daab». Før konfirmasjon ble de «*andtaget* til Confirmation». Da en liten datter døde i 1736, tok hun «Afskeed fra denne *kiedsommelige* Verden». Andre døde fra denne «*møysommelige* Verden» eller «*oppnaadde* fraskillelse fra dette møysommelige Liv, og gick til det Bædre». Han kunne også tilføye at de «Indgick udi det Himelske», og «døde udi Herren». Han skildret også selve døden. Hans mor gikk i 1764 «Sødelig ud af Livet, og ind i den Himmelske Glæde…, og Døde ganske Stille hen uden nogen Bevægelse». Da konen døde, var han den «Bedrøvede efterlevende Mand». Da en sønn døde, skrev han at «Denne Beklagelige omstændighed har sat mig i en foruroelig Sinds Bevægelse. Gud giv mig Taalmodighed til at overvinde denne indfaldende Sorg». Når han omtalte en bror, var det alltid som «min Hierte Broder».

Også i min barndom på 1960-tallet hadde vi andre ord enn i dag for å beskrive følelser og andre sider ved atferd. Det vanlige ordet for det som i dag heter «lei seg», «trist» og «deprimert», var «sur», knapt hverken mer eller mindre. Ordet for ikke å ville gjøre noe var ikke «umotivert», «uinteressert» eller lignende, men «lat», uten mer dill-dall. Ingen var heller «sliten» i slike sammenhenger. Å være fysisk sliten het å være «trøtt», som dekket alt fra søvnig til fysisk utmattet. Å være «psykisk sliten» var ukjent – «lei» var mer enn godt nok. Å si at vi var «glad i» eller «elsket» noen, var fremmed. Vi «likte» noen. Å være fysisk svak var å være «råtten». Jeg var riktig nok et barn, men voksne snakket neppe særlig mer avansert. Jeg kommer fra et vulgært miljø, men jeg tviler på at det var særlig annerledes andre steder.

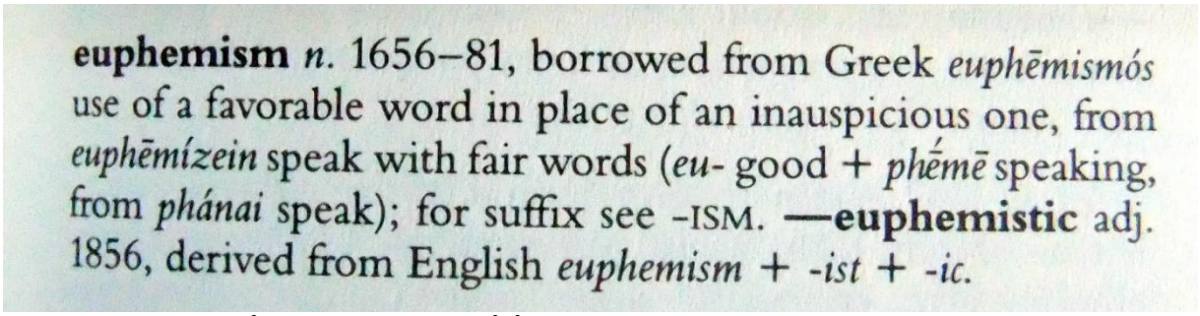

Fotballspillere, i alle fall mannlige, er ikke en svak gruppe. Derfor er det lov å si ting rett ut til dem, på en god gammeldags måte. Hadde noen sagt det samme om kvinnelige fotballspillere, er jeg ikke sikker på at det hadde gått så bra…

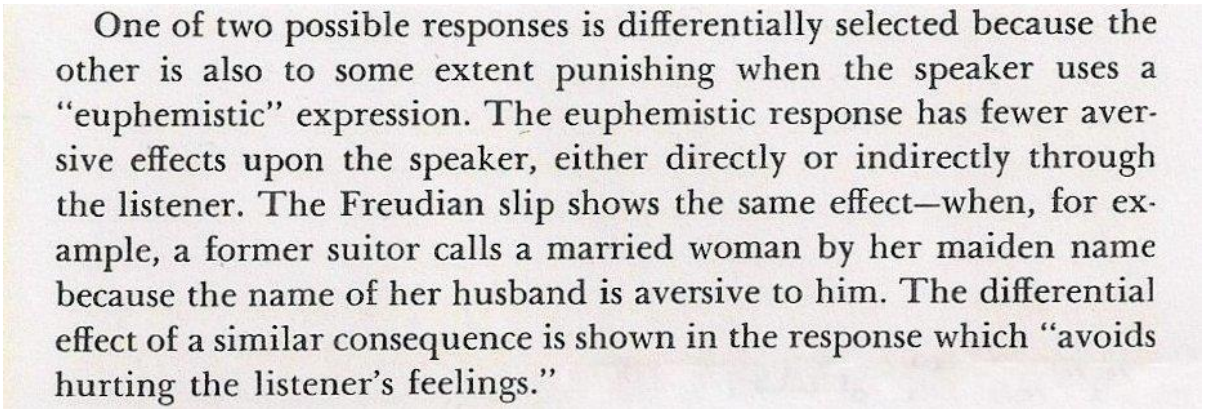
Mange ord har blitt sjeldnere. Før snakket vi om å oppføre seg «anstendig». Hvis noen var frekke, særlig hvis barn «svarte» voksne, var de «obsternasige» eller «uforskammede». (Uttrykket «å svare» må komme av at den som fikk skjenn, bare skulle ta imot og ikke til motmæle.) Den som hadde gjort noe galt, skulle «skjemmes». Var man lite intelligent, eller opptrådte slik i en situasjon, var man «dum» eller «korka». Hvis særlig barn ofte fikk det som de ville, var de «bortskjemte». Hvis noen overreagerte, var de «hysteriske». Den som gjorde lite, var «tafatt». Den som ikke hadde lønnet arbeid, men som ikke opplagt var ufør, var kort og godt «arbeidssky». «Dagens dont» måtte være gjort før vi fortjente å kose oss. (I dag kan det kile seg inn en apostrof, slik at det blir don't og ikke dont.) Alt i alt var vi mer preget av protestantisk arbeidsetikk enn mange er i dag.

Først vil jeg ta opp en generell betingelse for mer hensynsfull språkbruk. Jeg har ofte nevnt at å «føle» opprinnelig betydde å kjenne på egen hud eller noe annet utvendig, og at det først de siste århundrene har fått dagens betydning. Jeg har ment at det vi i dag kaller følelser,

var noe man hadde liten tid til å snakke om. Den velstandsøkningen vi har hatt, særlig siden andre verdenskrig, har endret dette. Tusenvis av psykologer, leger og andre har som jobb å lytte og til, og forstå, folk som snakker om sine tanker og følelser. Det har blitt en «industri», og en del av vår kultur. Vi har fått en jungel av ord som beskriver finurlige private tilstander. Siden de er private, er de bare delvis tilgjengelig for andre. Subjektive beskrivelser er vanskelige for andre å vurdere gehalten av. Det er vrient å motsi noen som sier at de har smerter, angst og tristhet, eller som føler seg utenfor og ikke forstår andre. At vi også har blitt flinkere til å kjenne etter, er naturlig når det har blitt «bedre» forsterkningsbetingelser for å kjenne etter. Å kjenne etter, og å gi «rette» beskrivelser av det man mer eller mindre kjenner, kan blant annet gi direkte uttelling i form av erstatninger, trygdeordninger og andre fordeler. Det var mindre vits å kjenne etter, og å fortelle om det, når det ikke var en del av kulturen å lytte så mye til det, og det følgelig var lite å «hente» med det. I det hele tatt lurer jeg på om litt av den gamle og strenge betydningen av «å føle» hang igjen da jeg vokste opp.

euphemism *n.* 1656–81, borrowed from Greek *euphēmismós* use of a favorable word in place of an inauspicious one, from *euphēmízein* speak with fair words (*eu-* good + *phḗmē* speaking, from *phánai* speak); for suffix see -ISM. **—euphemistic** adj. 1856, derived from English *euphemism* + *-ist* + *-ic.*

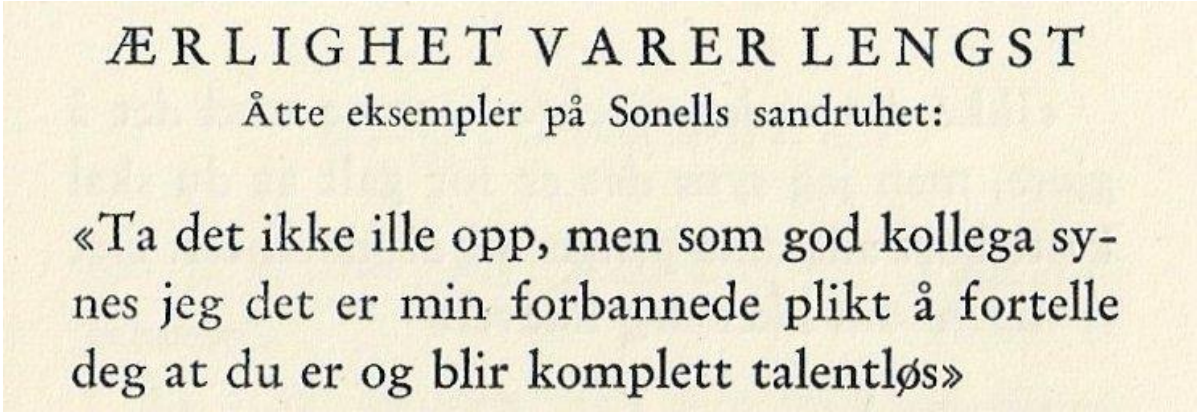
En eufemisme, eller å eufemisere, er altså å snakke med fine ord.

One of two possible responses is differentially selected because the other is also to some extent punishing when the speaker uses a "euphemistic" expression. The euphemistic response has fewer aversive effects upon the speaker, either directly or indirectly through the listener. The Freudian slip shows the same effect—when, for example, a former suitor calls a married woman by her maiden name because the name of her husband is aversive to him. The differential effect of a similar consequence is shown in the response which "avoids hurting the listener's feelings."

En Skinnerkommentar fra s. 235 i Verbal behavior fra 1957 om at eufemismer selvfølgelig er en måte å unngå ubehag på. En «slip» eller en «blunder», det vil si en forsnakkelse, har som kjent motsatt effekt.

Mer spesifikke betingelser for den nye språkbruken dreier seg om forsterkning, ikke minst negativ forsterkning, for å ordlegge seg riktig, og straff for å ordlegge seg feil, det vil si å unngå ubehag ved å ordlegge seg riktig. For den som ordlegger seg riktig, og forstår dem som skal forstås, kan det også vanke positive forsterkere blant annet i form av å bli kalt empatisk, et virkelig honnørord. Men «hvem har bestemt» hvem som har krav på forståelse, og hvordan vi skal ordlegge oss forståelsesfullt? Individet har kommet mer i fokus. Vi har blitt mer glade i oss selv og mer selvrealiserende, i tråd med velstandsøkningen. Men ikke alle har samme krav på forståelse, som jeg var inne på i innledningen. For å forstå hvem som har krav på forståelse, kommer vi neppe utenom begrepet «politisk korrekthet». Det går ut på å unngå ord som støter bestemte grupper, og å forstå de samme gruppene. De som skal beskyttes og forstås, er grupper som har blitt definert som «svake», ikke minst kvinner, barn, etniske og rasemessige minoriteter og pasienter, gjerne innenfor psykiatri og habilitering. De sistnevnte har kanskje mest interesse her. Politisk korrekthet skal kompensere for urettferdighet som de har blitt utsatt for. Da jeg var

psykologistudent, mente en lærer at det var større aksept for å bruke rotter som forsøksdyr enn å bruke dyr som folk oppfattet som søte. Han kalte det «bambieffekten», og hadde nok rett. Vi kan snakke om noe lignende her, men for politisk korrekthet er det nok også noen politiske grunnsyn ute og går.

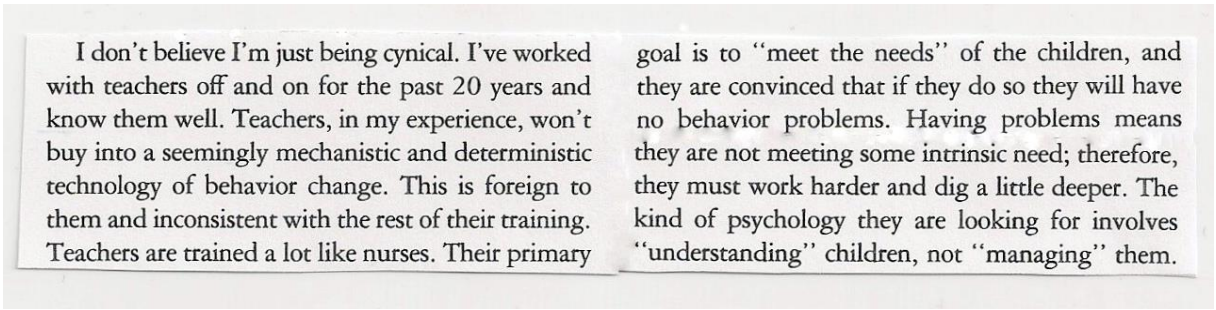
ÆRLIGHET VARER LENGST

Åtte eksempler på Sonells sandruhet:

«Ta det ikke ille opp, men som god kollega synes jeg det er min forbannede plikt å fortelle deg at du er og blir komplett talentløs»

Her gir Vårt partis presidentkandidat Leif Sonell ett av sine åtte eksempler på det motsatte av eufemismer, altså å si ting rett ut, som nok var vanligere i 1967, da han utga sitt politiske manifest *Leif Sonells 1. lesebok*, enn i dag. Eufemismer lå ikke for Sonell. (De sju andre eksemplene fås ved å låne eller helst kjøpe boken.)

Når det gjelder det sterkere individfokuset, eller egenkjærligheten, har mange blitt flinke til å gi seg selv gode grunner for manglende handling. Når vi før i tiden ikke hadde gjort noe i tide, sa vi helst at vi ikke rakk eller ikke gadd å gjøre det. Nå sier mange at «Jeg *fikk* ikke gjort det, som om noen hindret det. Når vi er lite interesserte, kan vi si at vi ikke «har tid». I begge tilfeller er det lett å «glemme» at man faktisk har valgt noe framfor noe annet. Noen skylder til og med på hjernen, som når hjernen «ikke klarer» noe, eller på kroppen, som når kroppen «ikke vil». Psykiatriske termer er vanlige, som når noen er for «deprimerte» eller har for mye «angst» til å gjøre noe, som om litt tristhet eller engstelse er et absolutt hinder. Den som har gode unnskyldninger, får bedre samvittighet og kan unngå krav og kritikk fra andre, i alle fall på kort sikt.

I don't believe I'm just being cynical. I've worked with teachers off and on for the past 20 years and know them well. Teachers, in my experience, won't buy into a seemingly mechanistic and deterministic technology of behavior change. This is foreign to them and inconsistent with the rest of their training. Teachers are trained a lot like nurses. Their primary goal is to "meet the needs" of the children, and they are convinced that if they do so they will have no behavior problems. Having problems means they are not meeting some intrinsic need; therefore, they must work harder and dig a little deeper. The kind of psychology they are looking for involves "understanding" children, not "managing" them.

Et av mine kjære sitater, skrevet av Jon S. Bailey i hans artikkel «Marketing behavior analysis requires different talk» fra 1991 i *Journal of Applied Behavior Analysis* (årgang 24, side 445–448), et spesialnummer om hvor «teknisk» vi trenger å snakke. Bailey fanger nok opp en del av et «klima» som også har språklige følger av de typene som jeg skriver om her.

Når det gjelder hensynet til svake grupper, særlig pasienter, snakket jeg en gang med et foreldrepar og deres håpefulle, en ung mann med lett utviklingshemning. Problemet var at han rundstjal familien og andre. Han slapp også unna med det, trolig langt på vei fordi foreldrene mente at han måtte ha en psykisk lidelse som fikk ham til å stjele. De mente at det var «sykt», og det hadde han ingenting imot. Stjeling er sikkert overrepresentert blant personer med forskjellige diagnoser, ikke minst personlighetsforstyrrelser. I tillegg gir mer eller mindre

irrasjonell stjeling grunnlag for diagnosen kleptomani. Men mitt hovedbudskap var at det virket som moralutviklingen var kommet kort, og at han tjente på stjelingen. Jeg mente at det ikke var så mye mer å si, og at det var naturlig å melde ham til politiet. Foreldrene hadde vanskelig for å svelge det, og det gjelder nok mange foreldre som er i lignende situasjoner. Heller ikke den unge mannen fikk den forståelsen som han hadde kommet for å få. De var misfornøyde med min «enkle» forklaring og ditto råd, men etter hvert så de at stjeling er stjeling, og at politiet var riktig adresse. Det hjalp til og med.

En annen klientsak dreide seg om en elev som nektet å gå på skolen av heller diffuse grunner. Han var «sliten», mest ifølge mor og mindre ifølge ham selv. Men en som dataspiller til langt på natt, og ellers gjør lite, vil jeg kalle trøtt, makelig anlagt eller lignende, og i alle fall ikke sliten. Ordet «sliten» kommer for øvrig av å slite, som opprinnelig betydde å rive i stykker, som når vi bokstavelig talt har slitt ut noe. Det er lenge siden «sliten» betydde å føle seg istykkerrevet, eller å være det, men det får være grenser for «tactutvidelser». Jeg gikk uansett ikke med på at han hadde slitt. Men å problematisere hva «sliten» betyr, og å trekke det i tvil som årsak til fraværet, ble tatt ille opp. Det førte til at kolleger av meg overtok saken. I dette tilfellet gikk det altså ikke så bra å snakke på «gamlemåten», men ofte fungerer det, og ofte er det befriende. Dermed er det også terapeutisk. Som regel går det faktisk bra å gå folk litt inn på klingen. Man må bare føle seg litt fram, og være vennlig.

Ennå lever buskapen sitt frie liv på Grytsetra, men snart er det hjem i igjen til garden i bygda. Da kan dyr og budeier se fram til å komme på setra igjen neste år. Det er i alle fall å si det som det er.

I dag har det blitt vanlig å forvente at alle skal få hjelp, også de som er svært lite villige til å gjøre noe for det, og som tror at de passivt kan motta det. Det er gjerne klienter som søker «mer lindring enn endring», som det het. Slike klienter har noen ganger sterk støtte fra foreldrene, og jeg lurer noen ganger på hvor mye familien har bidratt til situasjonen. En klient i den «kategorien» hadde piggene ut fra første stund, og dramatiserte det meste. Jeg konkluderte raskt med at det ville komme lite ut av forsøk på behandling, og avsluttet saken. Klienten ble litt paff, og overraskelsen over ikke bare å bli «jattet med» var kanskje det mest terapeutiske som skjedde. Jeg snakket også med andre instanser som hadde forsøkt å «behandle» vedkommende. De hadde gjort lignende erfaringer. Vi var enige om at vi skal strekke oss langt, men at det går en grense. Det hører med til historien at klienten ikke sto i fare for å forkomme. Problemet var nok at vedkommende bedrev omfattende dramatisering i de fleste situasjoner der det var mulig. Her må jeg skyte inn at jeg misliker at en dramatiserende mann kalles «drama queen». Han er selvfølgelig en «drama king», eller «drama prince» hvis han er ung.

I 2013 hadde jeg en artikkel i eMAA som het «Psykiatriske diagnoser som årsak til ytterligere svekket fungering hos barn og unge». Poenget er at psykiatriske merkelapper kan senke forventninger, mål og krav så mye at barnet eller den unge etter hvert klarer seg unødig dårlig. Det samme gjelder selvfølgelig voksne. Men vi trenger ikke å gå til diagnoser for at språket skal ha betydning. Vanlige ord, ikke minst subjekter, adverb og adjektiver fungerer som like gode merkelapper som psykiatriske diagnoser. Hvis psykiatriske diagnoser kan påvirke atferd, kan også dagligdagse ord gjøre det. Det går an å bli dummere av at andre eller en selv beskriver en som dum, og bli mer hjelpeløs av angst og depresjon av å snakke om og tenke på sin angst og depresjon. Innenfor ACT snakkes det om begrepsselvet, det vil si merkelapper som ikke minst vi setter på oss selv. Vi kan langt på vei «bli» slike merkelapper.

Da jeg holdt på med denne BBC-en, var det for øvrig medieoppslag om at det aldri hadde vært flere på uføretrygd enn i dag, og at en karriere som ung ufør, kan starte i barnehagen. Et godt forebyggende tiltak kan være å begynne å kalle en spade mer for en spade igjen.

eMAA
eMAGASIN FOR ATFERDSANALYSE

eMagasin for Atferdsanalyse , Årgang 3 (2013), 01-09.

Psykiatriske diagnoser som årsak til ytterligere svekket fungering hos barn og unge

Børge Holden

**Habiliteringstjenesten i Hedmark,
og AFMR Habiliteringstjenesten Lassa**

Sammendrag

Noen diagnoser er riktige, og noen er gale. Det samme gjelder øvrige, mer beskrivende vurderinger. Diagnoser og øvrige vurderinger, særlig når de er gale, kan ha den utilsiktede virkning at de i unødig stor grad senker forventninger til barn og unge. Dette kan gjelde både i opplæring, og i behandling av atferdsforstyrrelser i videste forstand. Artikkelen går gjennom noen grunnleggende forutsetninger for at barn og unge skal fungere optimalt, og noen konsekvenser av at mål settes for lavt. Artikkelen gir også en rekke eksempler på diagnoser, og øvrige vurderinger, som langt på vei har vært gale, og som har senket mål for mye. I forbindelse med eksemplene presenteres det også nye diagnostiske og andre vurderinger, og tiltak som bidro til positiv utvikling.

Stikkord: Psykiatriske diagnoser, behandling, atferd, atferdsanalyse

Tittel og resymé på en av mine mange banebrytende artikler.

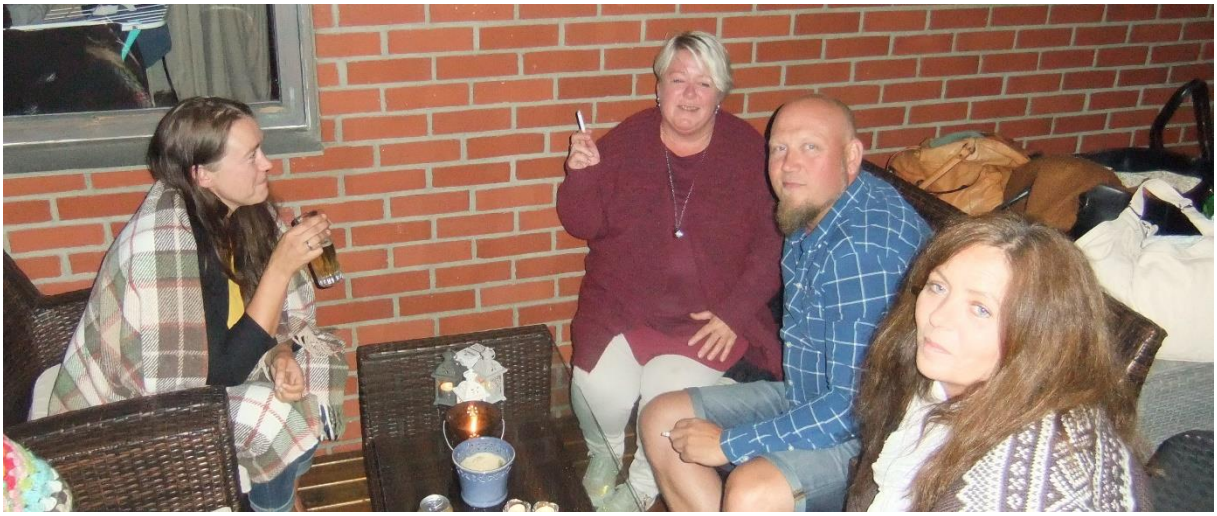
Til slutt kan jeg ikke dy meg for å komme med et lite likestillingsspark. Det slås hardt ned på å beskrive uønsket atferd som en kvinnelig egenskap, men det er greit å si at noen bruker penger som en «full sj*ømann*». I likestillingens navn burde vi vel også si «full byss*epike*». Menn som betaler for sex, er horekunder, men det hører man sjelden om kvinner som gjør det samme. De kjøper «kjærlighet», «romantikk» og lignende. Husk at også kvinner kan være voldelige, og seksuelle misbrukere, og at ikke alle menn er det.

Smak og behag, sier jeg. Bildet er neppe representativt for forholdet mellom menn og kvinner, men kan være et eksempel på at kvinner ikke bare er svake og undertrykte?

Lokallaget fornekter seg ikke. 12. august var det sommerfest. På grunn av sykdom ble den i siste liten flyttet fra vårt fest- og konferansesenter ved Storsjøen til Ulf Larsens, vår leders, bolig. Det var for så vidt greit, for det er alltid spennende å se hvordan ledere har det privat og ikke bare hvordan de opptrer i offisielle sammenhenger. Det ble uformelt og veldig hyggelig, og maten var svært god. Ellers kan folk begynne å planlegge høstens faglige påfyll. Fredag 21. oktober blir det dagsseminar om «Kriminell og annen skadelig atferd hos personer med lett utviklingshemning: Bruk av kapittel 9, politi eller hva?». Det holdes på Milepælen på Sand, Odalens storstue. Vær tidlig ute med påmelding, for det kan bli folksomt.

18. august 2016 Børge Holden

Leder Ulf Larsen med en del av det sterke kvinnelige innslaget i lokallaget. Han har stadig konkurranse om lederposisjonen, men så langt har han spilt kortene godt.

PS
Lengden på denne BBC-en skyldes illustrasjonene, ikke at det er mer tekst enn vanlig.